

CPB Memorandum

Sector : Internationale Economie
Afdeling/Project : MEV2006 internationaal
Samensteller(s) : Wim Suyker
Nummer : 125
Datum : 20 september 2005

De economische situatie in Italië

Dit Memorandum bevat achtergrondmateriaal bij het kader over de Italiaanse economie in de Macro Economische Verkenningen 2006.

1	Waarom Italië de zwakste groei heeft van alle eurolanden	2
2	Italië heeft een buitensporig overheidstekort en een extreem hoge overheidsschuld	4
3	Afsluitende opmerkingen	6
4	Figuren	7
5	Tabellen	16
	Literatuur	17

1 Waaron Italiaë de zwakste groei heeft van alle eurolanden

Al jaren is Italiaë met Duitsland in het eurogebied hekkensluiter wat betreft economische groei. Sinds de invoering van de euro begin 1999 bedraagt de Italiaanse BBP-volumegroei slechts 1,2% per jaar, tegen 1,9% in het eurogebied en 1,3% in Duitsland (Figuur 4.1).¹

De Italiaanse groei was vooral lager door de uitvoer (Tabel 5.1).² De uitvoergroei was in de jaren 1999-2004 verreweg de kleinste van de eurolanden als gevolg van een fors internationaal marktverlies (Figuur 4.2). Daarvoor waren twee hoofdoorzaken.³ De eerste was de stijging van de arbeidskosten per eenheid product die veel sterker was dan bij concurrenten, waardoor de concurrentiepositie fors verslechterde (Figuur 4.2). In het verleden zou deze verslechtering op een gegeven moment teniet zijn gedaan door devaluatie van de lire (en een relatieve daling van de lonen als gevolg hiervan).⁴ Door de invoering van de euro is dit echter niet meer mogelijk en hiermee wordt bij de loonvorming kennelijk vooralsnog onvoldoende rekening gehouden.

De sterkere verslechtering van de concurrentiepositie dan in rest van het eurogebied kwam niet zozeer door een sterkere nominale loonstijging als wel door een zwakkere productiviteitsstijging (Figuur 4.4).^{5,6} De zwakke productiviteitsstijging kwam vermoedelijk door de relatief lage uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling (Figuur 4.8) en door de sterke regulering van productmarkten.^{7,8} Van de eurolanden heeft Italiaë nog steeds de meest gereguleerde markten, ondanks de markante deregulering in de afgelopen jaren (Figuur 4.7). Vermoedelijk kwam de zwakke productiviteitsstijging gedeeltelijk ook door de zeer lage buitenlandse directe investeringen in Italiaë (Figuur 4.6).⁹ De lage buitenlandse investeringen

¹ Zoals blijkt uit Figuur 4.1 gaat dit ook op voor een langere periode. Ook gerekend vanaf begin jaren negentig heeft Italiaë de laagste economische groei.

² Vrijwel alle in dit memorandum gepresenteerde macro-economische cijfers komen uit de historische database van de OESO Economic Outlook van mei 2005. Statistische bureaus van de eurolanden zijn echter momenteel bezig met herzieningen van de nationale rekeningen (Eurostat, 2005). Deze herzieningen zullen ook leiden tot wijzigingen in groeipercentages en daarmee in groeiverschillen ten opzichte van andere eurolanden.

³ De relatief hoge kosten van financiële diensten zijn ook niet behulpzaam voor het exporterende bedrijfsleven en zijn dus een bijkomende oorzaak. Hetzelfde geldt voor de relatief hoge energiekosten.

⁴ In de jaren negentig devalueerde de Italiaanse lire 25% ten opzichte van de D-mark (zie Figuur 4.3). In de twee voorgaande decennia was deze depreciatie/devaluatie nog groter; respectievelijk 37% in de jaren tachtig en 64% in de jaren zeventig. De Italiaanse devaluatie in de jaren negentig was vergelijkbaar met die van de Spaanse peseta, terwijl de Franse franc toen niet meer devalueerde ten opzichte van de D-mark.

⁵ Behalve de nominale loonstijging was ook de consumentenprijsinflatie in Italiaë licht hoger dan gemiddeld in het eurogebied (Figuur 4.5).

⁶ Uit nadere analyses blijkt dat de zwakke arbeidsproductiviteitsstijging niet komt door een relatief geringe toename van de kapitaalgoederenvoorraad maar door een zwakke stijging van de totale-factorproductiviteit (OESO, 2005b; IMF, 2005).

⁷ Voor empirisch onderzoek dat wijst op het negatieve effect van regelgeving op de productiviteit zie bijvoorbeeld Nicoletti en Scarpetta (2003). Overigens was Italiaë ook in de jaren tachtig, toen de groei bovengemiddeld was, sterk gereguleerd.

⁸ Opvallend is de hoge productiviteitsstijging in Griekenland bij sterke marktregulering en lage R&D-uitgaven. Ondanks deze en andere handicaps kan een land met een relatief lage productiviteit kennelijk toch een inhaalslag maken.

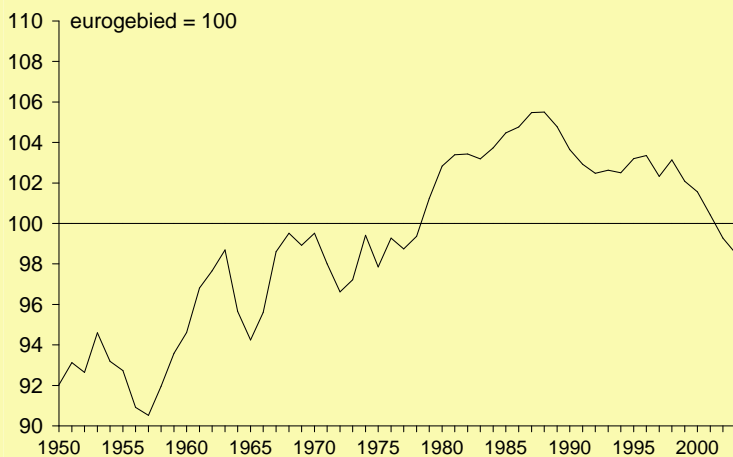
⁹ De lage buitenlandse investeringen komen mogelijk deels door de perceptie onder ondernemers van hoge corruptie in Italiaë; in de jongste enquête van Transparency International is Italiaë het op één na meest corrupte euroland; Griekenland wordt gezien als het meest corrupte euroland (Transparency International, 2004).

zijn opvallend gezien de relatief beperkte restricties op binnenkomende buitenlandse investeringen en de vermindering in die restricties na 1980 (OESO, 2003a; Golub, 2003). Door de lage buitenlandse investeringen was de kennisoverdracht vanuit het buitenland geringer, met mogelijk een negatief effect op de productiviteitsstijging.

Het Italiaans inkomen per hoofd sinds 1950 in internationaal perspectief

Begin jaren vijftig was in Italië het inkomen per hoofd bijna 10% lager dan gemiddeld in het eurogebied. In de jaren zestig en zeventig was de Italiaanse economische groei hoger dan elders waardoor de inkomensachterstand teniet werd gedaan. Door de sterkere groei lag het Italiaanse inkomen per hoofd in 1988 zelfs 6% boven het gemiddelde. Daarna was de groei weer kleiner dan gemiddeld waardoor in 2003 het Italiaanse inkomen per hoofd 1,5% onder het gemiddelde terecht kwam. Deze achterstand is daarna wat verder opgelopen.

Het Italiaans BBP per hoofd (op basis van koopkrachtpariteiten), 1950-2003

Bron: OESO Nationale rekeningen, Penn world table.

De tweede oorzaak van het marktverlies is een nadelig exportpakket. Italië is gespecialiseerd in technisch laagwaardige producten, vooral textiel (Figuur 4.9).¹⁰ Zo is de textieluitvoer 15% van de totale goederenexport, bijna drie keer zo veel als gemiddeld in het eurogebied.¹¹

Laagwaardige industriegoederen vormen 30% van de totale Italiaanse export, tegen circa 20% voor het eurogebied als geheel.¹² Dit aandeel is minder afgenomen dan in de andere eurolanden. Door de specialisatie in technisch laagwaardige producten ondervindt Italië een meer dan gemiddelde concurrentie van opkomende laaglonenlanden zoals China. Een dieperliggende oorzaak is mogelijk het relatief beperkte aantal grote bedrijven en de grote betekenis van kleine

¹⁰ Textiel wordt door de OESO geclassificeerd als een technisch laagwaardig product. Mogelijk is echter een deel van de Italiaanse textielproductie minder laagwaardig dan de textielproductie elders.

¹¹ Bij de invoer is voor Italië het aandeel van textiel 8%, licht (1½%-punt) hoger dan in het eurogebied. De textieluitvoer zou dus in zeer beperkte mate wederuitvoer kunnen zijn.

¹² Overigens is een groot aandeel van technisch laagwaardige producten geen volstrekt onoverkomelijke handicap zoals bijvoorbeeld blijkt uit de economische ontwikkeling in Finland.

en middelgrote bedrijven. In het verdere verleden vergrootte deze samenstelling de flexibiliteit van de Italiaanse economie. Momenteel is deze samenstelling mogelijk nadelig: kleinere bedrijven hebben meer moeite om in te spelen op de globalisering en doen minder aan onderzoek en ontwikkeling, waardoor versterking van het uitvoerpakket langzamer verloopt. Een tweede dieperliggende oorzaak is vermoedelijk het relatief lage opleidingsniveau van de Italiaanse beroepsbevolking (Figuur 4.10).

Opvallend is dat terwijl de economische groei achterbleef, de werkgelegenheid wel sterker toenam dan gemiddeld en de werkloosheidssituatie aan het eind van de periode wat minder slecht is dan gemiddeld (Figuur 4.11). De sterkere werkgelegenheids groei vond plaats in de marktsector; in de overheidssector nam het aantal arbeidsplaatsen net zo gematigd toe als gemiddeld in het eurogebied. De relatief minder ongunstige arbeidsmarktontwikkeling komt mogelijk door de arbeidsmarkthervormingen sinds begin jaren negentig, waaronder de afschaffing van de automatische prijscompensatie (*scala mobile*) in 1993. Italië kent na Nederland de sterkste deregulering van de arbeidsmarkt (Figuur 4.12). Bij de huidige werkloosheid onder het gemiddelde van het eurogebied moet wel worden aangetekend dat het aandeel van langdurige werklozen bovengemiddeld is en de werkloosheid sterk regionaal geconcentreerd is. Bovendien ligt de werkgelegenheidsgraad nog steeds onder het gemiddelde (Figuur 4.11). De werkgelegenheidsgraad is lager voor vrouwen en voor mannen jonger dan 25 jaar en voor mannen vanaf 55 jaar; alleen voor mannen van 25 tot 55 jaar is de werkgelegenheidsgraad vrijwel gelijk aan die in de rest van het eurogebied (OESO, 2005c).

2 Italië heeft een buitensporig overheidstekort en een extreem hoge overheidsschuld

Met een overheidsschuld van meer dan 100% BBP en een fors overheidstekort heeft Italië niet alleen een groeioprobleem maar ook een ernstig begrotingsoprobleem. Tot en met 2003 was met kunst en vliegwerk (zoals belastingamnestie en securitisatie¹³) het tekort onder het Maastricht plafond van 3% BBP gehouden. Deze 'foefjes' verminderden het tekort tijdelijk met 1,7% BBP in 2003 (Koen en Van den Noord, 2005) en met circa 1½% BBP in 2004 (IMF, 2005). Bovendien werd het tekort getemperd door lagere rentebetalingen als gevolg van de invoering van de euro.¹⁴ Desondanks nam het tekort in 2004 toe tot 3,1% BBP.¹⁵ Bij ongewijzigd beleid

¹³ Bij securitisatie verkrijgt de koper het recht op de toekomstige inkomsten uit een dienst of activa. De verkoper verkrijgt daardoor nu al de opbrengst hiervan. Italië heeft bijvoorbeeld in 2001 de toekomstige opbrengst van de staatsloterij gesecuritiseerd.

¹⁴ Door de invoering van de euro viel het wisselkoersrisico weg en verdween het rentedifferentieel met het eurogebied nagenoeg (Figuur 4.13).

¹⁵ Dit is een voorlopig cijfer dat wellicht nog verder opwaarts zal worden herzien.

zal het tekort naar verwachting oplopen tot 4,4% BBP in 2005 en 5% BBP in 2006 (OESO, 2005b).

Door het grote tekort en de omvangrijke overheidsschuld was Italië in 2004 het eerste euroland dat zijn kredietwaardering verlaagd zag door één van de kredietbeoordelaars.¹⁶ In 2005 leidde het te hoge tekort tot een buitensporig-tekortprocedure.^{17,18} In juli kwam de Europese Raad van ministers van Financiën met de aanbeveling om dit buitensporig tekort in de komende twee jaar weg te werken door structurele maatregelen. Het structurele tekort dient met tenminste 1,6% BBP te verminderen, waarvan tenminste de helft in 2006.¹⁹ Dit is een forse opgave; vooral omdat volgend jaar een verkiezingjaar is, wat vaak leidt tot vergroting van het tekort (Buti en Van den Noord, 2004; OESO, 2003b). Begrotingsdiscipline wordt ook bemoeilijkt door institutionele handicaps. Zo worden de macro-economische prognoses die worden gebruikt voor de begroting niet opgesteld door een onafhankelijke instituut maar door het ministerie van Financiën. Dit leidt vaak tot een te rooskleurige groeiprognoze (CPB, 2005).

Italië is niet het enige euroland met een buitensporig-tekortprocedure. Deze procedure geldt momenteel ook voor Duitsland, Frankrijk, Portugal en Griekenland. Het Italiaanse tekort ligt dan ook niet ver boven het gemiddelde van het eurogebied (Figuur 4.14). Ook de totale overheidsinkomsten wijken niet veel van het gemiddelde. Hetzelfde geldt voor de totale overheidsuitgaven, ondanks veel hogere rentebetalingen. Echt afwijkend is Italië alleen wat betreft de omvang van de bruto overheidsschuld.²⁰ Daarmee is de Italiaanse begroting duidelijk meer dan gemiddeld kwetsbaar voor renteschommelingen.

Relatief ten opzichte van andere eurolanden is het Italiaanse begrotingsprobleem meer een probleem op korte en middellange termijn dan op lange termijn. In de 2001 berekeningen van het *Economic Policy Committee* (2001) heeft Italië verreweg de kleinste stijging van de pensioenuitgaven tot 2050 (Figuur 4.15).^{21,22} Wel heeft Italië momenteel de één na hoogste pensioenuitgaven in het eurogebied. De relatief kleine stijging in de periode 2000-2050 komt

¹⁶ Desondanks is het rentedifferentieel ten opzichte van Duitse overheidsobligaties daarna verder afgenomen.

¹⁷ In 2004 had de Commissie de Raad al aanbevolen om met een waarschuwing (*early warning*) te komen, maar gezien de aankondiging door de Italiaanse regering van aanvullende maatregelen had de Raad de aanbeveling niet opgevolgd.

¹⁸ Leden van de Italiaanse regering hadden eerder aangegeven dat door de overeengekomen aanpassing van de Europese begrotingsregels het niet tot zo'n procedure zou komen.

¹⁹ De besluiten van de Raad en de rapporten van de Commissie zijn beschikbaar op http://europa.eu.int/comm/economy_finance/about/activities/sgp/edp/edpit_en.htm.

²⁰ Ook de netto overheidsschuld is duidelijk hoger. Deze bedroeg voor Italië en het eurogebied in 2004 respectievelijk 96% en 57% BBP (OESO, 2005a). Netto schuld cijfers zijn internationaal echter veel minder vergelijkbaar dan bruto cijfers. In de netto schuld cijfers is alleen rekening gehouden met sommige financiële activa. De Italiaanse regering schat de totale activa van de overheid (inclusief lokale overheid) op meer dan 100% BBP (IMF, 2005).

²¹ In de 2001-berekeningen van de OESO was Italië het enige euroland met een daling tussen 2000 en 2050 van de ouderdomspensioenuitgaven uitgedrukt in procenten van het BBP (OESO, 2001; Dang e.a., 2001).

²² Een update van de studie wordt vermoedelijk in het voorjaar van 2006 gepubliceerd.

vooral doordat op basis van de bestaande wetgeving de uitkeringen per gepensioneerde achterblijven bij de gemiddelde inkomensontwikkeling van werkenden. Het is overigens de vraag of politiek deze relatieve daling van pensioenen mogelijk is voor een lange periode (Van Ewijk, 2001). Verder is onzeker of de ingezette stijging van de participatiegraad gerealiseerd zal kunnen worden. Aan de andere kant is in de berekeningen geen rekening gehouden met de in 2004 goedgekeurde pensioenhervorming. In 2008 zal de minimumleeftijd voor pensionering worden verhoogd van 57 naar 60 jaar; in de daaropvolgende jaren zal de minimumleeftijd verder worden verhoogd tot 64 jaar vanaf 2014. Door de hervorming zullen de pensioenuitgaven verminderen met 0,7% BBP in de jaren 2012-2020.²³

3 Afsluitende opmerkingen

De povere Italiaanse economische groei van de afgelopen jaren is vooral structureel van aard. Voor een betere groeiprestatie zijn dus structurele aanpassingen noodzakelijk, vooral van productmarkten. En daarvoor zijn besef van noodzaak van hervormingen en draagkracht voor het doorvoeren van hervormingen vereist. Daarbij komt dat structurele aanpassingen veelal pas na enkele jaren resultaat opleveren. Het is dan ook onwaarschijnlijk dat de Italiaanse economische groei spoedig op een hoger trendpad terecht zal komen. Zolang de povere groei voortduurt zal er druk zijn om protectionistische maatregelen te nemen, zoals de recente beperking van de Chinese textieluitvoer naar de Europese Unie, maar dergelijke maatregelen zijn geen alternatief voor structurele hervormingen.

Een gematigde loonontwikkeling zou de erosie van wereldmarktaandeel verminderen en de economische groei stimuleren. Maar ook voor loonmatiging is een lange adem nodig zoals de ervaring van andere eurolanden leert. Daarbij komt dat bij de huidige lage nominale loonstijgingen in de overige eurolanden en elders, het niet eenvoudig is om marktwinst te boeken door een achterblijvende loonontwikkeling.

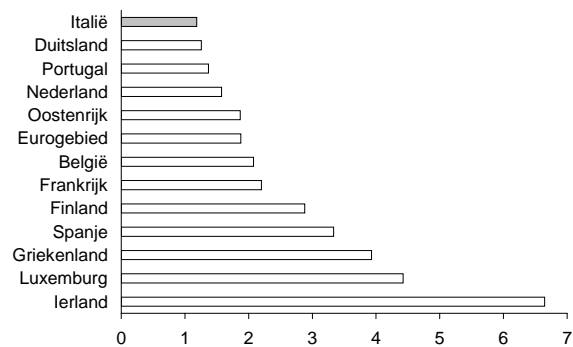
Naast grote twijfel over een spoedig structureel groeiherstel is er de onzekerheid over de ontwikkeling van de overheidsbegroting. De omvangrijke overheidsschuld maakt de overheidsbegroting kwetsbaar voor een rentestijging. Vermindering van het tekort in verkiezingsjaar 2006 is geen eenvoudige opgave, vooral als de twee grootste eurolanden, Frankrijk en Duitsland, volgend jaar nog steeds een buitensporig tekort hebben.

²³ Zie verder 'Box 2.1 The Maroni-Tremonti pension reform' in OESO (2005b).

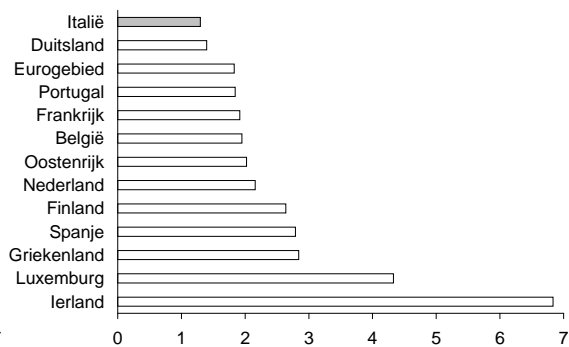
4 Figuren

Figuur 4.1 Economische groei van de eurolanden^a

BBP-volumegroei 1999-2005

BBP-volumegroei, 1992-2005

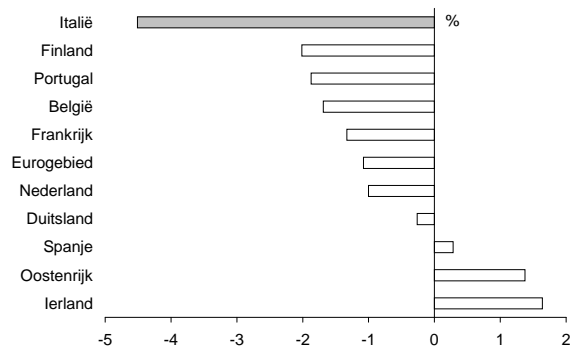

^a In procenten per jaar.

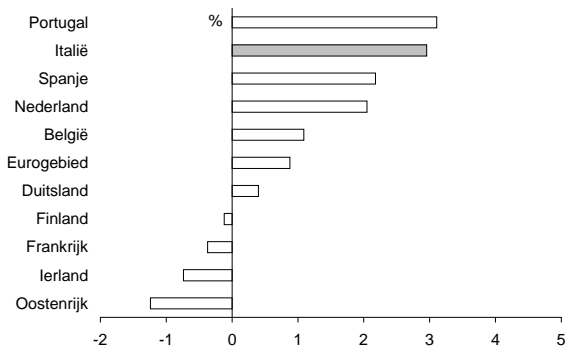
Bron: CPB.

Figuur 4.2 Internationale marktprestaties en loonkostenontwikkeling eurolanden, 1999-2004

Marktprestaties^{a,b}

Relatieve loonkosten per eenheid product^b

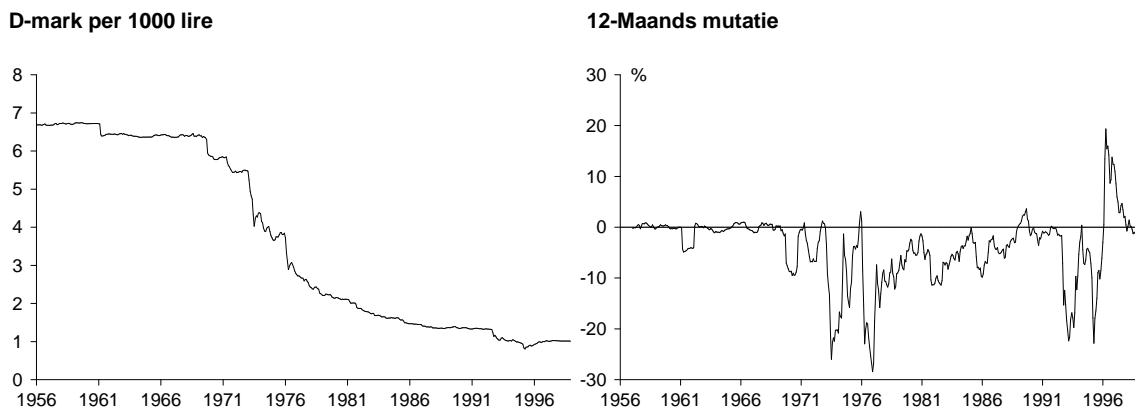

^a Uitvoervolume goederen (inclusief wederuitvoer) ten opzichte van marktgroei.

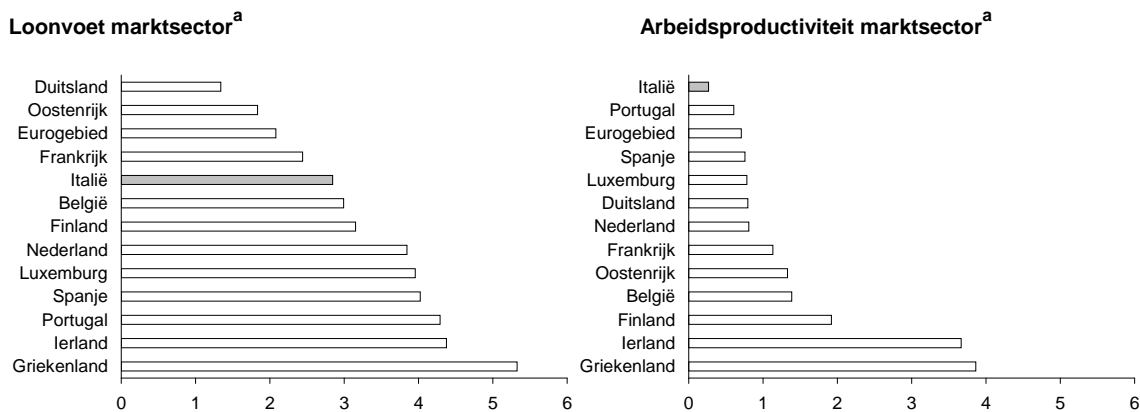
^b Gemiddelde mutatie in procenten per jaar.

Bron: CPB.

Figuur 4.3 De Italiaanse lire ten opzichte van de D-mark, 1956-1998

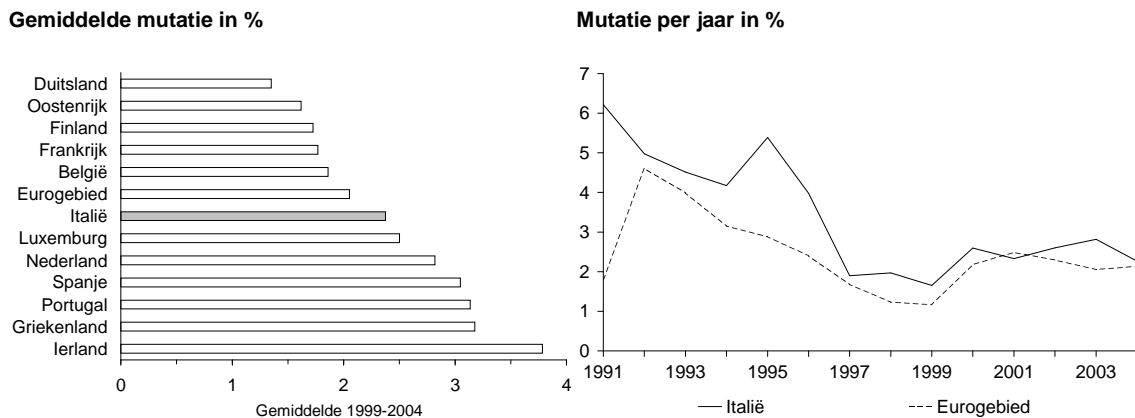

Figuur 4.4 Lonen en arbeidsproductiviteit van de eurolanden, 1999-2004

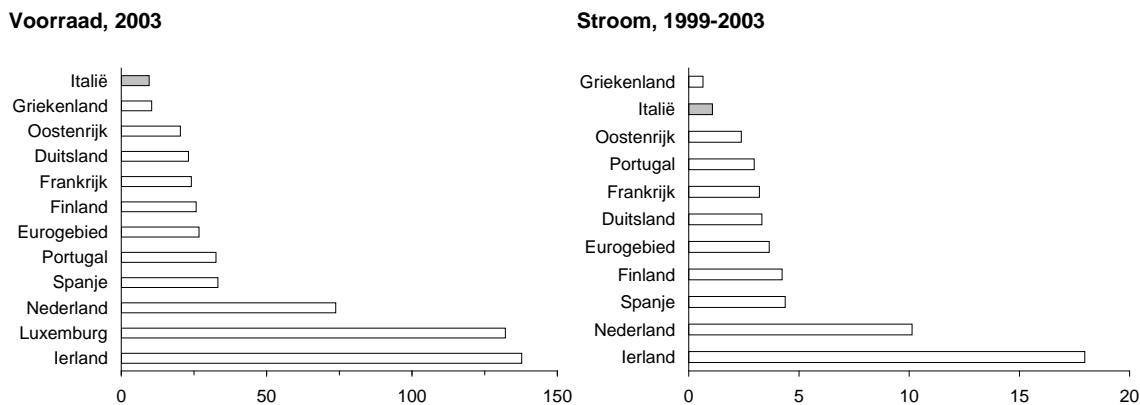
^a Per persoon, mutaties in procenten per jaar.
Bron: OESO, Economic Outlook 77, mei 2005.

Figuur 4.5 Consumentenprijsinflatie van de eurolanden, 1991-2004

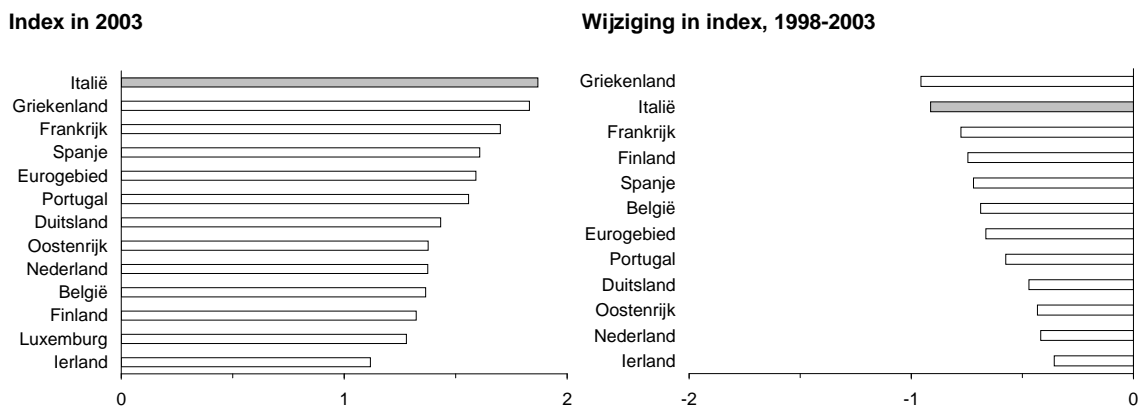
^a Geharmoniseerde consumentenprijsindex.
Bron: OESO, Economic Outlook 77, mei 2005.

Figuur 4.6 Buitenlandse binnenkomende directe investeringen van de eurolanden, in % BBP

Bron: OESO.

Figuur 4.7 Regulering van productmarkten in de eurolanden^a

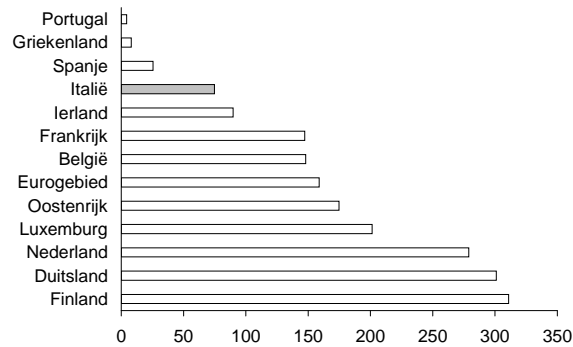

^a De index loopt van 0 (geen regulerende beperkingen) tot 6 (regulering zeer restrictief); het gemiddelde voor het eurogebied is berekend als een gewogen gemiddelde van de eurolanden met BBP's als gewichten.

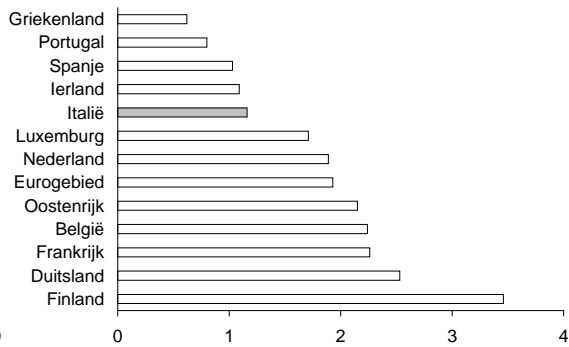
Bron: OESO.

Figuur 4.8 Onderzoek en ontwikkelingsuitgaven en nieuwe patenten van de eurolanden, 2002^a

Nieuwe patenten bij Europees Patent Bureau per mln inwoners

Onderzoek- en ontwikkelingsuitgaven in % BBP

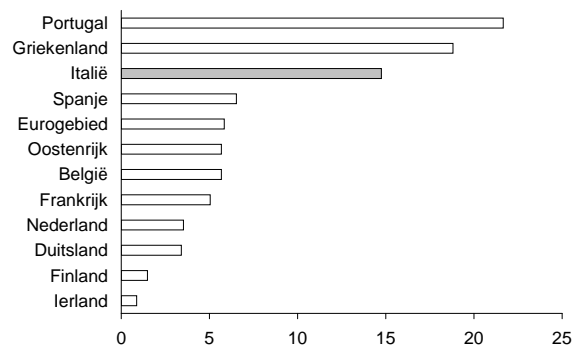

^a Of meest recent jaar.

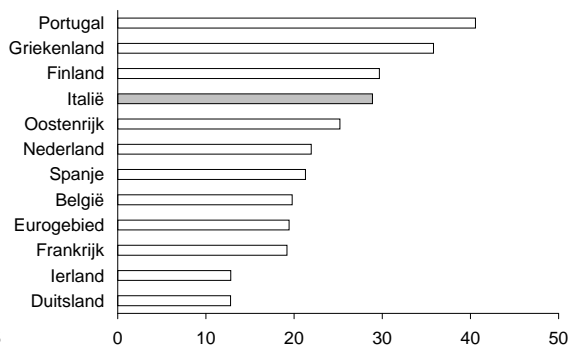
Bron: Eurostat

Figuur 4.9 Samenstelling van de goederenuitvoer in de eurolanden, 2003^a

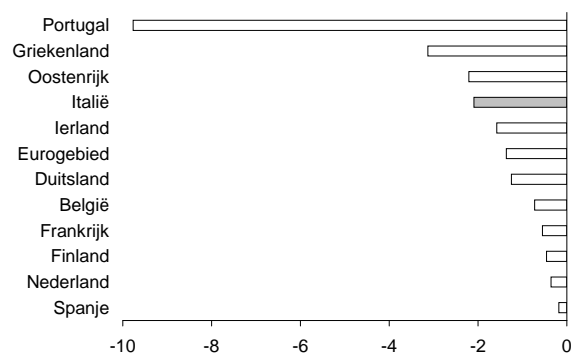
Textiel

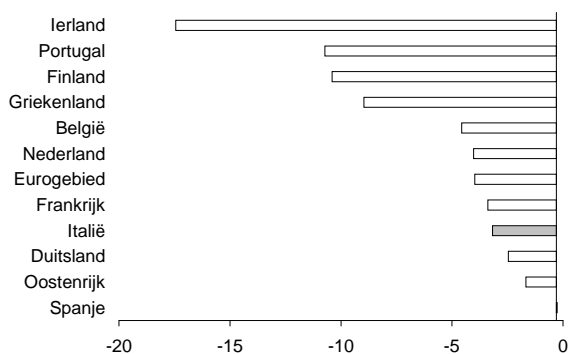
Laagwaardige industriegoederen

Textiel, 1995-2003 mutatie in %-punten

Laagwaardige industriegoederen, 1995-2003 mutatie in %-punten

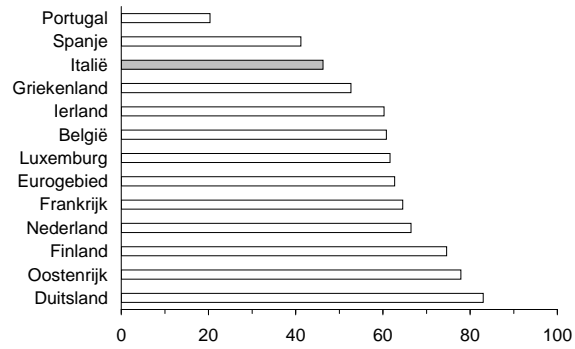

^a In procenten totaal.

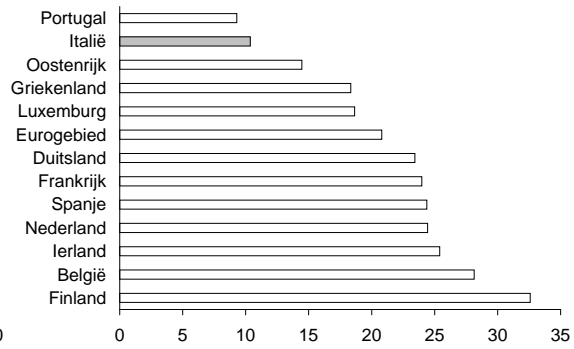
Bron: OESO, STAN Bilateral Trade Database (BTD); International Trade by Commodity Statistics (ITCS), 2005.

Figuur 4.10 Opleidingsniveau van de beroepsbevolking^a van de eurolanden, 2002

Aandeel hoger opgeleiden^b

Aandeel met tertiaire opleiding

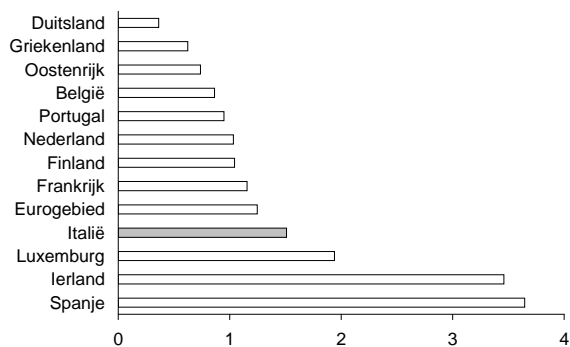
^a Bevolking van 25 tot en met 64 jaar.

^b Meer dan lager secundair onderwijs.

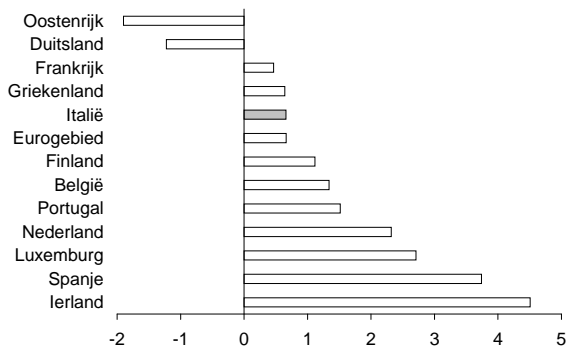
Bron: OESO, Education at a glance (2004).

Figuur 4.11 De arbeidsmarkt van de eurolanden, 1999-2004, mutaties in procenten per jaar

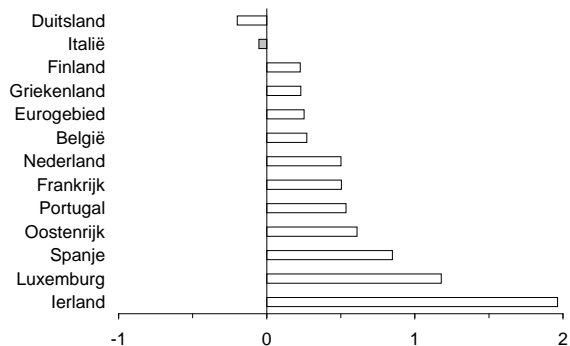
Werkgelegenheid, totaal^a

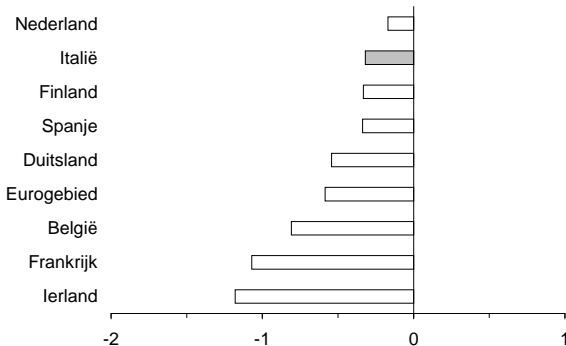
Werkgelegenheid, overheid^a

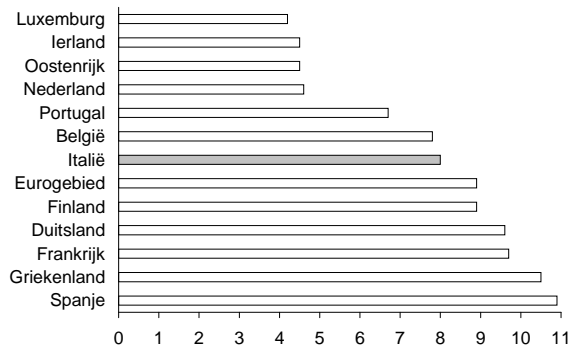
Beroepsgeschikte bevolking (15 tot en met 64 jaar)

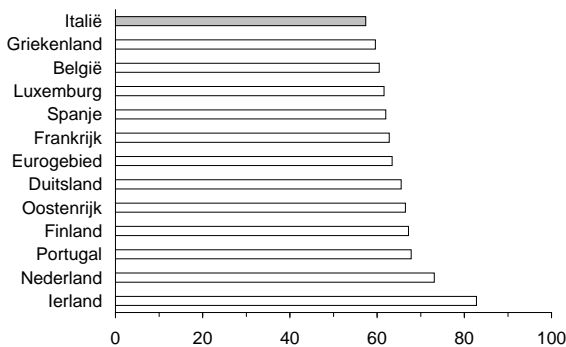
Aantal gewerkte uren per werknemer

Werkloosheidspercentage, gestandaardiseerd, 2004

Werkgelegenheidsgraad, 2004^b

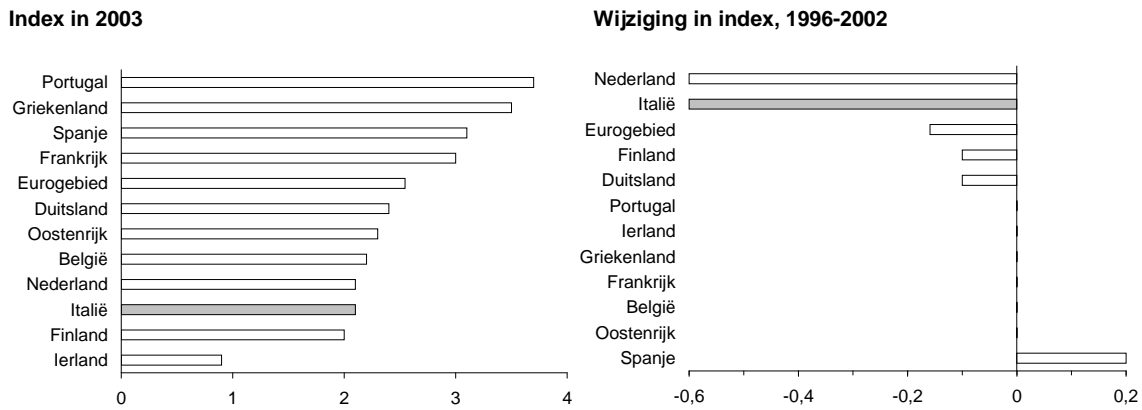

^a In personen.

^b Werkgelegenheid in procenten van de beroepsgeschikte bevolking (15 tot en met 64 jaar).

Bron: OESO, Economic Outlook 77, mei 2005, OESO, Employment Outlook 2005.

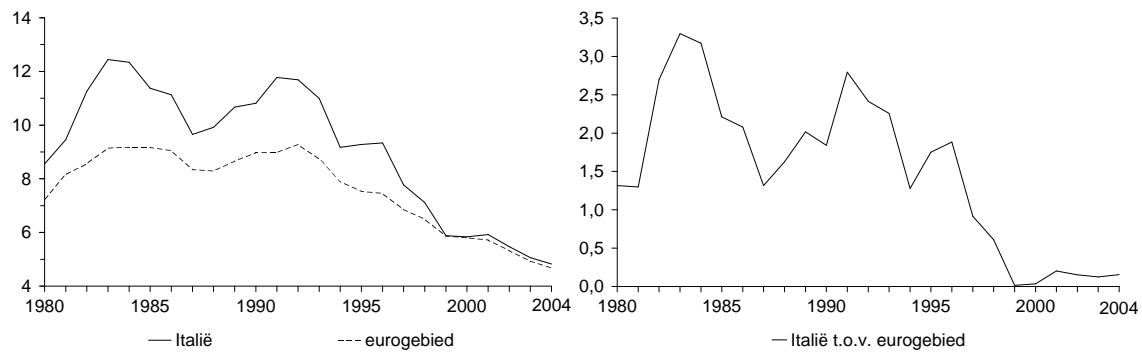
Figuur 4.12 Regulering van arbeidsmarkten in de eurolanden^a

^a De index loopt van 0 (geen regulerende beperkingen) tot 6 (regulering zeer restrictief); het gemiddelde voor het eurogebied is berekend als een gewogen gemiddelde van de eurolanden met BBP's als gewichten.

Bron: OESO.

Figuur 4.13 Rente op overheidsschuld in Italië en het eurogebied, 2004^a

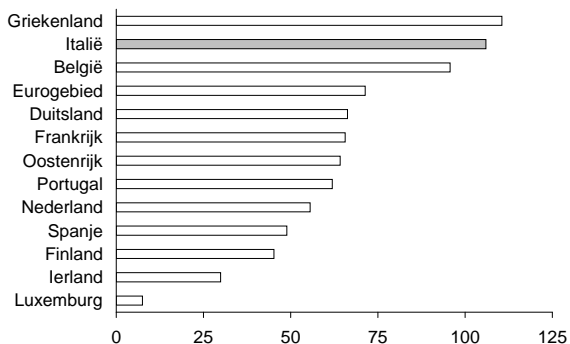

^a Berekend als bruto rentebetalingen van de overheid in procenten van bruto overheidsschuld (Maastricht-definitie).

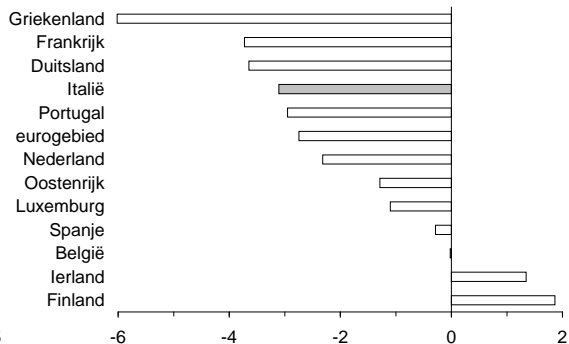
Bron: OESO, Economic Outlook 77, mei 2005.

Figuur 4.14 Overheidsfinanciën in de eurolanden, 2004, in procenten BBP

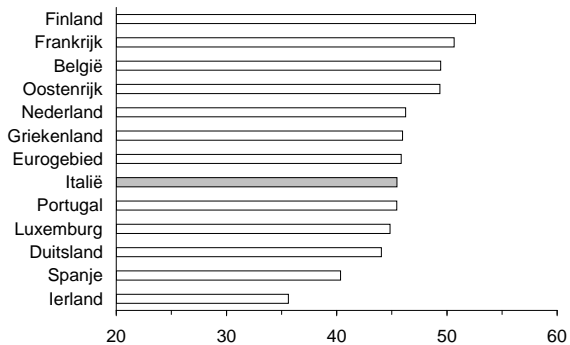
Bruto overheidsschuld

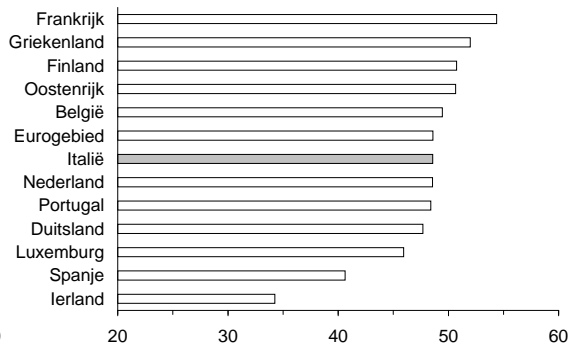
Vorderingensaldo totale overheid

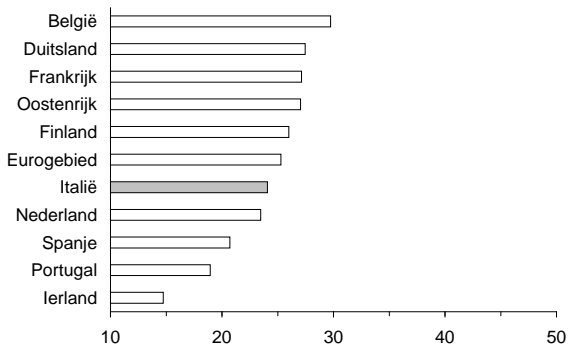
Overheidsinkomsten (collectieve lastendruk)

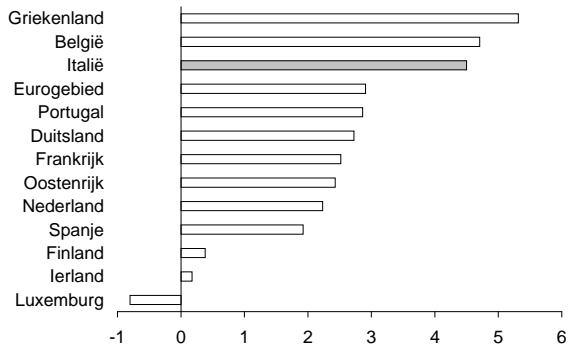
Overheidsuitgaven

Inkomstenbelastingen en sociale premies

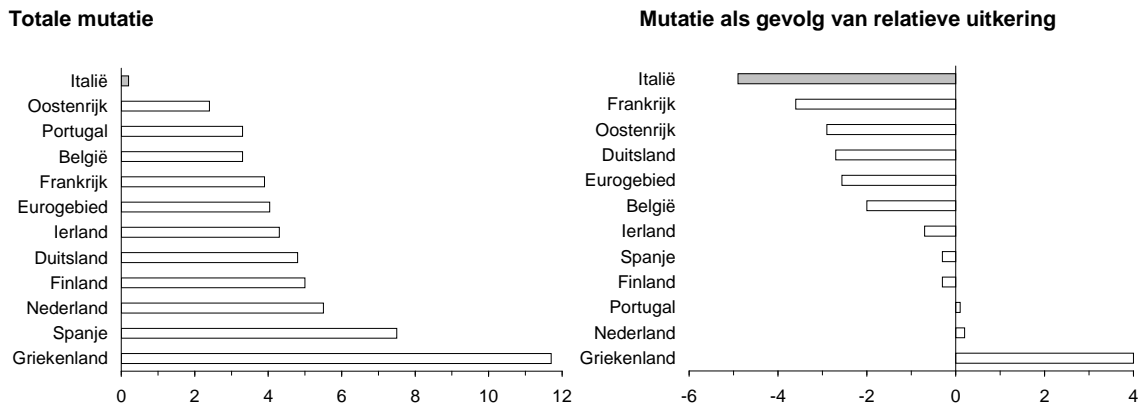

Netto rentebetalingen

Bron: OESO, Economic Outlook 77, mei 2005.

Figuur 4.15 Overheidsuitgaven voor pensioenen, 2000-2050, mutatie in procentpunten BBP

Bron: Economic Policy Committee (2001).

5 Tabellen

Tabel 5.1 Bestedingscomponenten eurogebied, 1999-2004

	Bruto binnenlands product	Particuliere consumptie	Overheidsconsumptie	Bruto investeringen	Binnenlandse bestedingen	Uitvoer goederen en diensten	Invoer goederen en diensten
	gemiddelde volume-mutatie in %						
Eurogebied	1,9	1,9	2,2	1,7	1,9	4,4	4,7
Italië	1,4	1,5	2,0	2,5	1,7	1,5	2,7
Duitsland	1,2	1,0	0,9	- 1,3	0,4	6,4	4,6
Frankrijk	2,2	2,5	2,8	3,4	2,7	3,5	5,4
Spanje	3,1	3,5	4,4	4,5	3,9	4,9	7,3
Nederland	1,7	1,7	2,4	0,8	1,6	4,4	4,5
België	2,1	1,8	2,7	1,0	2,0	3,9	3,8
Oostenrijk	1,9	1,5	0,7	2,2	1,4	6,2	5,0
Griekenland	4,1	3,0	4,2	8,3	4,3	5,4	5,5
Portugal	1,5	2,0	2,8	- 0,6	1,5	4,0	3,6
Finland	2,9	2,9	1,8	1,6	2,3	5,6	4,9
Ierland	6,9	5,3	6,6	5,9	5,3	8,6	7,0
Luxemburg	4,7	3,1	5,5	2,6	3,3	7,0	6,4

Bron: OESO, Economic Outlook 77 mei 2005.

Tabel 5.2 Investerings eurogebied, 1999-2004

	Bruto investeringen	Overheidsinvesteringen	Investerings in woningen	Bedrijfsinvesteringen
	gemiddelde volume-mutatie in %			
Eurogebied	1,7	2,6	0,8	2,0
Italië	2,5	3,5	3,1	2,1
Duitsland	- 1,3	- 2,3	- 3,1	- 0,2
Frankrijk	3,4	5,0	2,6	3,2
Spanje	4,5	.	5,9	4,3
Nederland	0,8	5,2	0,1	0,0
België	1,0	1,9	0,6	1,0
Oostenrijk	2,2	- 6,5	- 3,5	5,0
Griekenland	8,3	6,9	3,3	10,4
Portugal	- 0,6	- 0,6	.	- 0,6
Finland	1,6	2,0	3,0	0,9
Ierland	5,9	6,8	8,8	4,5
Luxemburg	2,6	.	.	.

Bron: OESO, Economic Outlook 77 mei 2005.

Literatuur

Buti, M. en P. van den Noord, 2004, Discretionary Fiscal Policy and Elections: The Experience of the Early Years of EMU, OECD Economics Department working paper 351, [http://www.oelis.oecd.org/olis/2003doc.nsf/linkto/eco-wkp\(2003\)5](http://www.oelis.oecd.org/olis/2003doc.nsf/linkto/eco-wkp(2003)5).

CPB, 2005, 'Best guess' vaak mis, CPB Nieuwsbrief 2005-3.

Dang, T., P. Antolín en H. Oxley, 2001, Fiscal implications of ageing: projections of age-related spending, OECD Economics Department working paper 305, [http://www.oelis.oecd.org/olis/2001doc.nsf/linkto/eco-wkp\(2001\)31](http://www.oelis.oecd.org/olis/2001doc.nsf/linkto/eco-wkp(2001)31).

Duval, R. and J. Elmeskov, 2005, The effects of EMU on structural reforms in labour and product markets, OECD Economics Department working paper 438, [http://www.oelis.oecd.org/olis/2005doc.nsf/linkto/ECO-WKP\(2005\)25](http://www.oelis.oecd.org/olis/2005doc.nsf/linkto/ECO-WKP(2005)25).

Economic Policy Committee of the European Union, 2001, Budgetary challenges posed by ageing populations, http://europa.eu.int/comm/economy_finance/epc/documents/ageing_en.pdf.

Economist, 2005, Italy, the real sick man of Europe, 19 mei.

Eurostat, 2005, Changes to National Accounts in 2005, juni, http://epp.eurostat.cec.eu.int/pls/portal/docs/PAGE/PGP_DS_SDDS/PGE_DS_SDDS_03/CHANGES%20NA%2020050418%20EN.PDF.

Ewijk, C. van, 2001, "Beyond Maastricht", *De Economist*, vol. 149, pp. 509-522.

Golub, S., 2003, Measures of restrictions on inward foreign direct investment for OECD countries", OECD Economics Department working paper 357, [http://www.oelis.oecd.org/olis/2003doc.nsf/linkto/eco-wkp\(2003\)11](http://www.oelis.oecd.org/olis/2003doc.nsf/linkto/eco-wkp(2003)11).

IMF, 2005, 2004 Article IV Consultation, februari, www.imf.org.

Koen, V. en P. van den Noord, 2005, Fiscal gimmickry in Europe: one-off measures and creative accounting, OECD Economics Department working paper 417, [http://www.oelis.oecd.org/olis/2005doc.nsf/linkto/eco-wkp\(2005\)4](http://www.oelis.oecd.org/olis/2005doc.nsf/linkto/eco-wkp(2005)4).

Larch, M., 2005, Stuck in a rut? Italy's weak export performance and unfavourable product specialisation, *Ecfm country focus*, vol. 2, issue 9,
http://europa.eu.int/comm/economy_finance/publications/countryfocus_en.htm.

Nicoletti, G. and S. Scarpetta, 2003, Regulation, productivity and growth: OECD evidence, *Economic Policy*, No. 36, pp. 9-72; en *OECD Economics Department working paper*, no. 347,
[http://www.oilis.oecd.org/olis/2003doc.nsf/linkto/eco-wkp\(2003\)1](http://www.oilis.oecd.org/olis/2003doc.nsf/linkto/eco-wkp(2003)1).

OESO, 2001, Fiscal implications of ageing: projections of age-related spending, *Economic Outlook*, juni, <http://www.oecd.org/dataoecd/1/22/2085481.pdf>.

OESO, 2003a, Foreign Direct Investment Restrictions in OECD countries, *Economic Outlook*, juni, <http://www.oecd.org/dataoecd/24/35/2956455.pdf>.

OESO, 2003b, Fiscal stance over the cycle: the role of debt, institutions, and budget constraints, *Economic Outlook*, december, <http://www.oecd.org/dataoecd/58/35/23463284.pdf>.

OESO, 2005a, *Economic Outlook 77*, mei.

OESO, 2005b, *Economic Survey of Italy*.

OESO, 2005c, *Employment Outlook*,
http://www.oecd.org/document/1/0,2340,en_2649_34731_34855489_1_1_1_1,00.html en
<http://www.oecd.org/dataoecd/36/30/35024561.pdf>.

OESO, 2005d, Italy country web page,
http://www.oecd.org/country/0,3021,en_33873108_33873516_1_1_1_1,00.html.

Roubini, M., 2005, What Happens if Italy Dumps EMU and the Euro? Devaluation, Default and Lira-lization of Euro Debts!, Nouriel Roubini Global Economic Blog, 26 juli,
<http://www.rgemonitor.com>.

Transparency International, 2004, Corruption Perceptions Index 2004,
<http://www.transparency.org>.